

наук, проф. Ю.Т. Костенко. – Х.: Прапор, 1999. – 336 с.

Bibliography (transliterated): 1. *Mastera sovetskoj arhitektury ob arhitekture.* – Moscow: Ickusstvo, 1975. – Т. 1. – 544 с. 2. *Nacional'nyj tehničeskiy universytet "Harkovs'kyj politehničeskiy institut"* : Photoal'bom. *L.L. Tovaznianskiy, G.V. Lisachuk, I.M. Sheptun.* Pod obsh. red. L.L. Tovaznianskogo. – Kharkov: NTU «KhPI», 2010. – 212 s. 3. *Piliavskiy V.I., Tic A.A., Ushakov U.S. Istoria russkoj arhitektury.* – Leningrad: Stroyizdat, 1984. – 512 s. 4. *Harkovs'kyj politehničnij: podii ta fakty* / Pid red. d-ra tehn. nauk, prof. U.T. Kostenko. – Kharkov: Prapor, 1999. – 336 s.

Поступила (received) 26.03.2014.

УДК 159

О.В. КУЗЬМЕНКО, канд. пед. наук, доц., НТУ «ХПІ»;
Н.Б. РЕШЕТНЯК, канд. економ. наук, доц., НТУ «ХПІ»

РЕАЛІЗАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СТУДЕНТІВ НА СЕМІНАРІ

У статті здійснюється аналіз дидактичної теорії семінарського заняття. Обґрунтовується доцільність подальшого дослідження педагогічної ефективності цієї форми навчання. Автори вважають, що на семінарах із громадянської освіти активність студентів, їх пізнавальні знахідки не менш важливі, ніж суворі в дидактичному відношенні показники їх навчально-пізнавальної діяльності. Через це викладачеві доцільно оперувати не стільки фіксованою оцінкою, скільки парціальним оцінюванням.

Ключові слова: семінарське заняття, навчальна взаємодія, організація спілкування студентів, комунікативна культура, педагогічна технологія.

Вступ. Важливою умовою успішності семінару є педагогічно доцільне навчальне спілкування на ньому студентів. В цій статті викладена система дій викладача, спрямованих на організацію такого спілкування на занятті з теми «Громадянське суспільство». Завданням семінару є: актуалізація знань студентів про основні етапи розвитку людства, засвоєння ними відомостей про ознаки цивілізованого суспільства, історію формування його наукової концепції; виховання високої комунікативної культури студентів як важливої якості особистості громадянина України; розвиток психічних процесів і функцій у студентів шляхом дидактично обґрунтованої організації самостійної пізнавальної діяльності з використанням висновків теорії проблемного навчання. Основні поняття, засвоєння яких є завданням студентів: громадянське суспільство, правова держава, взаємодія держави і цивілізованого суспільства, приватна та публічна сфери, приватна власність, вільний ринок, суспільне та особисте благо, соціальне партнерство, асоціації. Обладнання: Загальна декларація прав людини, Європейська хартія про місцеве самоврядування, Європейська хартія участі молоді в муніципальному та ре-

© О.В. Кузьменко, Н.Б. Решетняк, 2014

гіональному житті, словниково-енциклопедичні видання, роздатковий дидактичний матеріал, електронні ресурси, технічні засоби навчання.

Аналіз джерел та публікацій. У вітчизняній та зарубіжній дидактиці приділяється багато уваги проблемам активізації пізнавальної діяльності студентів засобами організації їх навчального спілкування (Бондаренко С.М., Гранік Г.Г., Євдокімов В.І., Концева О.А., Лернер І.Я., Лозова В.І., Прокопенко І.Ф. та ін.). В працях зазначених та інших науковців розроблено педагогічну технологію, за допомогою якої навчальна взаємодія суб'єктів учбової діяльності набуває продуктивного характеру. Але сьогодні не є достатньо розробленим питання організації спілкування студентів під час засвоєння ними актуальних суспільно-політичних понять та феноменів. Тож **метою статті** є обґрунтування педагогічно доцільної системи дій викладача з організації ефективної взаємодії студентів на зазначеному семінарському занятті.

Викладення основного матеріалу. З метою формування позитивної мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентів викладач створює проблемну ситуацію, яка полягає у введенні їх у специфічний психічний стан, пов'язаний з переживанням пізнавальної суперечності, з неможливістю пояснити цікаві феномени або факти на основі наявних знань і умінь [1]. Викладач просить студентів ранжирувати в порядку зменшення значущості поняття «президент», «глава уряду», «депутат парламенту», «громадянин», «губернатор», «спікер парламенту», «міністр», «мер». Досвід роботи показує, що, як правило, виконуючи таке завдання, студенти спочатку називають державних діячів, посадових осіб і лише в останню чергу – громадянина. Далі викладач повідомляє, що В. фон Гумбольдт вважав центральною фігурою громадського життя людину не як політичну істоту (представника держави), а як громадянина. Студенти дізнаються, що свого часу, виступаючи у львівському театрі опери та балету ім. І. Франка, Г. Клінтон сказала: «...найбільш важливою особою у будь-якому демократичному суспільстві є не мій чоловік або чоловік пані Кучми, а рядовий громадянин». Таким чином, підсумовує викладач, має місце суперечність між думкою студентів і точкою зору компетентних у політичній теорії та практиці людей.

Викладач нагадує студентам, що цей семінар є логічним продовженням попереднього, де розглядалися деякі загальнотеоретичні питання громадянського суспільства [4]. На цьому семінарі треба буде вдосконалити раніше отримані знання. Викладач нагадує студентам поставлену на першому семінарі провідну проблему, яку треба остаточно розв'язати, а також цитату з виступу Хілларі Клінтон, що потребує «доформулювання». Домашнє завдання на цьому семінарі перевіряти недоцільно, оскільки на студентів чекає досить об'ємна, складна робота і бракуватиме часу.

Основна частина семінару. Етап І. Робота з конституцією України. Викладач повідомляє студентам, що Основний Закон визначає конститу-

ційні гарантії становлення громадянського суспільства в Україні. Потрібно вивчити деякі з цих нормативних положень. Кожній навчальній групі необхідно буде зіграти роль членів добровільної громадської організації: «Спілка підприємців», «За свободу асоціацій», «Профспілка працівників», «Захисники приватного життя», «Громадянська ініціатива». Усі навчальні групи отримують завдання з фрагментом тексту Конституції України та питаннями до нього.

Завдання для «Спілки підприємців» (статті 41, 42): *«Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності... Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним... Використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства... Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом... Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції... Держава захищає права споживачів...».*

Питання до наведеного тексту. 1. Який бік життя громадянського суспільства відображено в цих положеннях Конституції? 2. Що могло б змінитися в житті українського суспільства, якби в Конституції були відсутні ці положення?

Завдання для групи «За свободу асоціацій» (статті 36, 37): *«Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я або захисту прав і свобод інших людей... Громадяни мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів... Ніхто не може бути примушений до вступу в будь-яке об'єднання громадян чи обмежений у правах за належність чи неналежність до політичних партій або громадських організацій. Усі об'єднання громадян рівні перед законом... Заборона діяльності об'єднань громадян здійснюється лише в судовому порядку».*

Питання до тексту – ті ж, що й для «Спілки підприємців».

Завдання для «Профспілки працівників» (статті 43, 44): *«Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізує*

програми... підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб. Використання примусової праці забороняється... Кожен має право на... безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом... Громадянам гарантується захист від незаконного звільнення... Ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів...».

Питання до тексту ті ж.

Завдання для «Захисників приватного життя» (статті 30-33): «Кожному гарантується недоторканність житла. Не допускається проникнення до житла чи іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду... Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом... Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом... Кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї... Кожному гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання...».

Питання ті ж.

Завдання для «Громадянської ініціативи» (статті 38-39): «Громадяни України мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування... Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування... Усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування...».

Питання ті ж.

Всі навчальні завдання на цьому семінарі виконуються студентами за допомогою наступного методичного підходу. Спочатку кожен студент працює в складі навчальної групи індивідуально, фіксуючи в зошиті проміжні результати своєї роботи, потім порівнює їх з результатами інших студентів у своїй групі, доповнюючи записи. Викладач виділяє час як для індивідуальної роботи студентів, так і для їх колективного спілкування в групі. На наступному етапі лідер групи повідомляє учасникам семінару основні підсумки роботи групи. Спірні тези обговорюються. Члени групи можуть допомагати своєму представнику під час захисту точки зору.

Підсумовуючи, викладач повідомляє, що громадянське суспільство неможливе без виконання людьми певних обов'язків, зазначених у Кон-

ституції. За допомогою комп'ютера на екрані відтворюються такі її положення (ст. 65–68): *«Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону. Кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки. Кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом... Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей...»*

Етап II. Робота зі статистичним матеріалом. Викладач ставить завдання проаналізувати статистичну інформацію про один з важливих видів асоціацій в Україні – так звані недержавні неприбуткові організації (далі – ННО). Основним джерелом даних є «Довідник громадських організацій України» [2]. За даними цього видання, в Україні нараховується 3821 громадське об'єднання. При цьому автори довідника відзначають, що в ньому зафіксована лише «вершина айсберга», насправді ж таких організацій значно більше. Сьогодні ННО перебирають на себе все більше функцій, які донедавна виконували суто державні інституції. Важливою особливістю цих організацій є те, що вони вирішують перш за все соціальні завдання. У своєму розвитку сучасні ННО України проходять початковий етап і тому не всі вони успішно функціонують. Світова практика показує, що ННО мають можливість ефективно надавати суспільні послуги, а також використовувати матеріальні ресурси. Є всі підстави вважати, що незабаром Українська держава буде сприймати ННО як повноправних партнерів відповідно до практики розвинених демократичних країн. Важливо те, що люди, які залучені ННО до суспільно корисної праці, відчують свою причетність до вирішення громадських справ, отримують додаткову можливість громадянської самореалізації.

Далі увазі студентів пропонується таблиця 1, яка складена *автором* на основі згаданого довідника.

Таблиця 1 – Кількість ННО в областях України

Область	Кількість ННО	Область	Кількість ННО
Вінницька	27	Миколаївська	20
Волинська	31	Одеська	324
Дніпропетровська	37	Полтавська	49
Донецька	115	Рівненська	306
Житомирська	28	Сумська	35
Закарпатська	45	Тернопільська	259
Запорізька	197	Харківська	297
Івано-Франківська	238	Херсонська	22
Київська	522	Хмельницька	37
Кіровоградська	30	Черкаська	34
Луганська	69	Чернівецька	138
Львівська	935	Чернігівська	26

Навчальні групи починають роботу із даними наведеної таблиці. Метою є засвоїти інформацію про розподіл недержавних організацій на території України. Можлива така послідовність роботи із відомостями з таблиці:

1. Ранжирувати адміністративно-територіальні одиниці України з точки зору кількості ННО.
2. Висловити припущення про причини «домінування» або «відставання» тієї чи іншої області.
3. Зафіксувати кількість ННО в тій області України, де проживають студенти.

Після виконання завдання викладач може коротко прокоментувати отримані результати. Він може сказати, що в Західній Україні процес утворення громадянського суспільства, завдяки активності місцевого населення, відбувається швидше, ніж в інших регіонах України. Сьогодні тут найвища концентрація добровільних громадських, у т. ч. молодіжних організацій.

Далі студенти переходять до виконання ще одного завдання. Його мета: отримання студентами уявлення про різноманітний характер діяльності недержавних організацій в Україні. Кожній навчальній групі надається перелік з 15 ННО (наведемо приклади, пов'язані з Харківською областю).

Група 1. Автомобільний клуб «Харків»; Академія Наук екології і безпеки; Харківська міська асоціація інвалідів дитинства; «Армія спасіння»; Асоціація багатодітних матерів; Асоціація жінок Харківщини «Берегиня»; Асоціація жінок-фермерів Харківської області; Асоціація лікарів-отоларингологів Харкова та Харківської області; Асоціація національно-культурних об'єднань Харківської області; Асоціація недержавних стоматологів; Асоціація нотаріусів Харківської області; Асоціація підприємців сфери промисловості та торгівлі «Вібротранс-Ефектон»; Асоціація радіологів Харківської області; Асоціація робітників органів реєстрації актів громадянського стану.

Група 2. Баскетбольний клуб «Кіровоць»; «Батьки за християнське виховання»; Братство ветеранів праці, війн, національно-визвольних змагань та репресованих Харківщини; громадська організація «Рух комуністичної ініціативи» Харкова і Харківської області; Добročинний фонд розвитку культури «Колір мистецтва»; Клуб альпіністів та скелелазів «Кіровоць»; Клуб любителів кішок «Бомонд»; Клуб прихильників творчості Галини Ковганич; «Кредо» – кредитна спілка; «Маккабі», Харківський єврейський культурно-спортивний клуб; Міжобласне національно-культурне товариство «Український фонд «Дитяча освіта»; Міжрегіональна організація «Ліга американського футболу України»; Міжобласний технічний комітет «Забезпечення якості в металургії»; Об'єднання ветеранів органів

внутрішніх справ Харківської області: Обласна громадська організація «Опікунська рада Чорнобиль».

Група 3. Обласне товариство лісників України; Обласний центр сприяння впровадженню правових норм в економічній, господарській, соціальній сферах діяльності; Первинна організація Української асоціації нейрохірургів; «Приват-фонд», кредитна спілка; Регбійний клуб «Харківські титани»; Регіональний університет «Харківський колегіум»; Рєрїховське філософське товариство ім. Г. Сковороди; Російське національно-культурне товариство Харківської області; Рух «Трудова Харківщина»; Слобожанська кінологічна спілка «Стандарт»; «Сім Я», організація багатодітних сімей м. Харкова; Слобожанське Козаче товариство; Союз вчених Харківської області; Союз вчителів Харківщини; Союз молоді Харківщини.

Група 4. Спілка піонерів Харківщини; Спілка соціалістичної молоді Харківщини; Спілка спеціалістів з нерухомості Східної України; Творча асоціація літераторів «Слобожанщина»; Товариство бджолярів Харківської області; Федерація спортивного танцю Харківської області; Фонд екологічного відродження малих річок; Фонд міжнародного конкурсу піаністів на честь Володимира Горовиця; Харківська асоціація «Захист здоров'я підлітків і молоді»; Харківська асоціація молодих правників; Харківська асоціація незаконно звільнених робітників; Харківська асоціація політологів; Харківська обласна асоціація борців антифашистського опору; Харківська обласна асоціація книготорговців; Харківська обласна асоціація сприяння народним депутатам.

Група 5. Харківська обласна добротинна організація сиріт «Дорослий дитячий будинок»; Харківська обласна організація інвалідів-підприємців; Харківська обласна організація любителів книги; Харківська обласна організація скаутів; Харківська обласна організація «В'єтнамське земляцтво»; Харківська обласна організація дівчат-слідопитів і дівчат-скаутів; Харківська обласна організація тверезості й здоров'я; Харківська обласна спілка винахідників і раціоналізаторів; Харківська обласна федерація фізкультури та спорту сліпих; Харківське відділення «Союзу українців»; Харківське обласне відділення Товариства «Україна – Нідерланди»; Харківський регіональний Центр прав людини; Харківське обласне товариство захисту тварин; Харківське обласне товариство захисту прав споживачів; Харківське обласне відділення «Товариства зв'язків з українцями за межами України».

Студенти мають визначити сфери діяльності названих організацій (наприклад освіта, медицина, благодійність, охорона навколишнього середовища). Вивчаючи це питання, вони знайомляться із діаграмою, що наведена на рис. 1

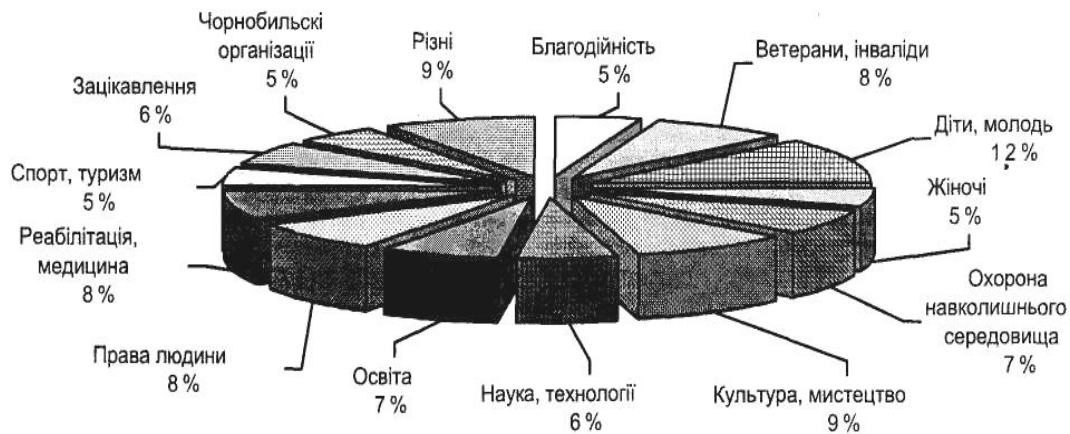

Рис. 1 – Українські недержавні організації за напрямками діяльності

Висновки. На цьому етапі семінару перед викладачем постають два основні завдання: підвести підсумки заняття і забезпечити розв’язання студентами спільної для обох семінарів про громадянське суспільство провідної проблеми. Реалізуючи перше завдання, він може спочатку проаналізувати дидактичну та виховну ефективність обох занять, співставивши результати роботи студентів з їх цілями й завданнями. Доцільно залучити студентів до оцінювання якості проведеної роботи, повідомивши їм, що подібний підхід відповідає сутності взаємодії цивілізованого суспільства і держави. Викладач в такому випадку персоніфікує державу, реалізуючи її навчальну програму, а студенти уособлюють маленьку модель суспільства. Студентам можна запропонувати обговорення такого питання: як би я провів цей семінар, якщо б був викладачем? Обов’язково слід визначити напрями студентського пізнавального пошуку, проблеми й питання, які на занятті були опрацьовані не повною мірою. Можливо, на цьому етапі семінару не слід аналізувати недоліки роботи навчальних груп і окремих студентів. Це мабуть краще зробити після семінару. Вважаємо, що на семінарах із громадянської освіти активність студентів, їх пізнавальні знахідки не менш важливі, ніж суворі в дидактичному відношенні показники їх навчально-пізнавальної діяльності. Через це викладачеві доцільно оперувати не стільки фіксованою оцінкою, скільки парціальним оцінюванням (фразами типу «молодець», «сьогодні краще, ніж минулого семінару», «треба ще попрацювати»).

Розв’язуючи друге завдання заключного етапу семінару, викладач просить навчальні групи провести експрес-наради з метою підготовки версії розв’язання провідної проблеми заняття й варіанта «завершеної» цитати з виступу Гіллари Клінтон. Далі представники навчальних груп повідомляють про результати експрес-нарад, за необхідністю відповідають на запитання. Потім викладач організує обмін думками, щоб зблизити різноманітні погляди студентів на розв’язання провідної проблеми. Якщо студенти не

зможуть дійти єдиної думки й виникає декілька версій, то викладачу не варто вважати результати своєї праці не зовсім вдалими. Подібний підсумок узгоджується з плюралістичним підходом до розв'язання проблем в умовах громадянського суспільства. Викладач орієнтує студентів на ідею, що лежить в основі розв'язання провідної проблеми: в умовах демократії Громадянин є важливішою соціальною постаттю, ніж Президент, оскільки Громадяни утворюють Народ – єдине джерело влади. Педагог цитує чч. 2, 3 ст. 5 Конституції України.

У зв'язку з «неповною» цитатою з виступу Г. Клінтон викладач, позитивно оцінюючи найбільш конструктивні «доповнення» студентів, наводить її дослівний початок: *«Коли ви об'єднуєте свої зусилля для допомоги іншим у громадських спілках, церквах, або навіть у сусідському домі, то цим самим ви зміцнюєте громадянське суспільство і доводите...»* Тож, підсумовує викладач, найважливішою умовою збільшення ролі громадянина в демократичному суспільстві є об'єднання його зусиль з діяльністю інших громадян в інтересах розв'язання спільних справ, досягнення суспільного блага. Саме в такому вигляді громадянське суспільство здатне ефективно взаємодіяти з державою, забезпечуючи собі й кожному громадянину можливість вільного та всебічного розвитку.

Студенти отримують домашнє завдання: написати невеликий твір на тему *«Що може зробити кожен громадянин для того, щоб процес становлення громадянського суспільства в нашій країні йшов швидше?»*.

Список літератури: 1. Гранік Г.Г., Бондаренко С.М., Концевая О.А. Когда книга учит. – М.: Педагогика, 1991. – 256 с. 2. Довідник громадських організацій України. – К.; Ресурсний центр розвитку громадських організацій «Гурт», 2012. – 384 с. 3. Кузьменко О. П'ять проблем уроку-семінару // Рідна школа, 1996. – № 5/6. – С. 72-75. 4. Кузьменко О.В., Решетняк Н.Б. Інтерактивна педагогічна технологія організації і проведення практичного заняття // Вісник НТУ «ХПІ». Збірник наукових праць. Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Х.: НТУ «ХПІ». – 2013. – № 69(1042). – С. 50-56. 5. Паламарчук В.Ф. Як виростити інтелектуала. – Тернопіль: «Навчальна книга – Богдан», 2000. – 152 с. 6. Прокопенко І.Ф., Євдокімов В.І. Педагогічна технологія. – Харків: Основа, 1995. – 105 с.

Bibliography (transliterated): 1. Granik G.G., Bondarenko S.M., Kontsevaya O.A. Kogda kniga uchit. – Moscow: Pedagogika, 1991. – 256 s. 2. Dovidnyk gromadskih organizaciy Ukrainy. – Kyiv: Resursniy centr rozvritku gromadskih organizaciy “Gurt”, 2012. – 384 s. 3. Kuzmenko O. Pyat problem uroku-seminaru. Ridna shkola, 1996, № 5/6, s. 72-75. 4. Kuzmenko O.V., Reshetnyak N.B. Interaktivna pedagogichna tehnologiya organizatsii i provedennya praktychnogo zanyattya. Visnyk NTU “HPI”. Zbirnyk naukovykh prats. Seriya: Aktualni problemy rozvytku ukrainskogo suspilstva. – Kharkiv: NTU “KhPI”. – 2013. – № 69(1042). – S. 50-56. 5. Palamarchuk V.F. Yak vyrastyty intelektual. – Ternopil: “Navchalna knyga – Bogdan”, 2000. – 152 s. 6. Prokopenko I.F., Evdokimov V.I. Pedagogichna tehnologiya. – Kharkiv: Osнова, 1995. – 105 s.

Надійшла (received) 18.04.2014.